

# **DISKUSE**

## **Od Bartončíka k Babišovi.**

Dokumenty StB a jejich dopad  
na polistopadovou politickou scénu



## DISKUSE

## Evidence a svazky Státní bezpečnosti v polistopadové politice

PROKOP TOMEK

### Records and files of the State Security Service in post-1989 politics

Prior to the Velvet Revolution of November 1989, the State Security Service (StB) was surrounded by secrecy. This soon produced a vivid sense of threat posed by the potential active influence of the “old apparatchiks” on post-November politics as well as by the vulnerability of former secret collaborators, who had assumed new roles in the new times, to blackmail. For society at large, the problem of secret collaboration has always been a sensitive matter. Reactions to records that are more than thirty years old are still surprisingly strong today. This paper attempts to describe the milestones in dealing with the StB’s legacy, including the first *ad hoc* screenings (lustration), the non-transparent processing of partial data from records and files, the role of the newly emerging democratic security apparatus, the adoption of the Lustration Law and the developments leading up to the present. The handling of this legacy has been characterized by a great deal of incompetence, improvisation, confusion and uncertainty. The elimination of secret collaborators of the StB from post-1989 politics was intended to put the country on a new footing. Scandalous revelations, public ostracism, media leaks of lists of agents, lustration disputes and the gradual opening of archives became part of political and public life. The recent period is still viewed as sensitive and thus difficult to map, not least because of the relative inaccessibility of archival material.

**Keywords:** State Security Service, screening, agent, evidence, volumes

Příběh Státní bezpečnosti jejím formálním zrušením 15. února 1990 zdaleka neskončil. Zůstali po ní bývalí příslušníci a také dědictví StB: poznamenaná

země, ale i evidence a archivy. O tom, že předlistopadový režim nebyl jen běžnou historickou etapou, svědčí dodnes trapné i bolestné připomínky existence Státní bezpečnosti.

Téma spolupráce s StB je velice složité a mnohoznačné a tento příspěvek k němu jistě není posledním slovem, spíše dalším pokusem o shrnutí a interpretaci. Dopady dědictví StB na polistopadovou politiku a společnost jsou zmapovány jen zčásti. Zpracováno je především klíčové počáteční období let 1990–1991, a to v politické oblasti, zejména pak z hlediska parlamentních jednání.<sup>1</sup> Během prvních dvou let se vytvořil základní formální rámec a ustavil symbol spolupráce jako stigma minulosti i riziko budoucnosti. Kromě nesčetných publicistických příspěvků ke konkrétním osobnostem a procesu zveřejňování jejich spolupráce pak další období postrádá větší odborné pokrytí.<sup>2</sup>

Jde vlastně o zvláštní příběh druhého života minulosti, která se replikuje v jiné kvalitě. Je zapotřebí zdůraznit, že přes reálný vliv na polistopadovou dobu neměla a ani nemohla mít Státní bezpečnost v úmyslu vytvořit tak trřaskavé dědictví, které zvláštním způsobem doplňuje a snad i násobí její původní agendu. Případy záměrné diskreditace zveřejněním spolupráce s StB byly před listopadem 1989 ojedinělé. Hlavním zájmem StB bylo utajení metod a znejištění protivníka. Navíc v listopadu a zejména prosinci 1989 došlo k významným skartacím, kterými byly zlikvidovány mnohé dokumenty kompromitující tajné spolupracovníky.<sup>3</sup>

V dějinách interakce Státní bezpečnosti a osobností polistopadové politiky a společnosti nešlo primárně o obsah spolupráce, ale již o samotnou evidenci. Pokud bychom ale chtěli vymezit pomocníky Státní bezpečnosti jen na základě evidence tajných spolupracovníků, narazíme na problém. Řadu důležitých pomocníků StB v této evidenci nenajdeme.

Tajný spolupracovník byl fakticky laickým pomocníkem StB. Jeho roli nelze omezit jen na informátora či udavače. Mohl být i poskytovatelem bytu či pro-

---

1 GJURIČOVÁ, Adéla – ZAHRADNÍČEK, Tomáš: *Návrat parlamentu. Češi a Slováci ve Federálním shromáždění 1989–1992*. Praha 2018; SUK, Jiří: *Labyrintem revoluce. Aktéři, zápletky a křižovatky jedné politické krize*. Praha 2003.

2 GJURIČOVÁ, Adéla – KOPEČEK, Michal – ROUBAL, Petr – SUK, Jiří – ZAHRADNÍČEK, Tomáš: *Rozdělení minulostí. Vytváření politických identit v České republice po roce 1993*. Praha 2011; TOMEK, Prokop: Svazek jako historický pramen. In: *Soudobé dějiny*, roč. 12, 2005, č. 1, s. 208–214, online in: <https://sd.usd.cas.cz/magno/sod/2005/mn1.php> (14. 7. 2021); KOZÁK, Jiří: *Právo na pomezí diktatury a demokracie. Právní vyrovnání s totalitní minulostí v České republice po roce 1989*. Praha 2014.

3 ŽÁČEK, Pavel: Můžou přijít, jsme hotovi... Tzv. Lorencova skartace z prosince 1989 v dokumentech. In: *Paměť národa*, Október 2004, s. 28–41, online in: <https://www.upn.gov.sk/sk/pamat-naroda-uvodne-cislo/> (14. 7. 2021).

storu ke schůzkám jiných spolupracovníků s příslušníky StB, mohl dokonce pomáhat řídit jiné spolupracovníky, ale také třeba záměrně ovlivňovat prostředí, na pokyn se seznamovat s dalšími osobami a pronikat do různých společenských prostředí.<sup>4</sup> Zvláštností byl vznik dokumentovaného vztahu – evidence. Přitom StB využívala v široké míře i nevidovaných spolupracovníků, tzv. aktivů, kteří netajili svůj pozitivní postoj k režimu a poskytovali StB na vyžádání informace a služby. Šlo mnohdy o významné funkcionáře výrobních podniků i institucí. Nejtypičtější rolí těchto nevidovaných spolupracovníků byly kádrové zákroky proti osobám sledovaným StB v podnicích či na školách.<sup>5</sup> Evidence StB také nijak nepodchycovala občany s kladným či neutrálním vztahem k režimu, kteří sdělovali ze strachu, z opatrnosti nebo i z přesvědčení své poznatky o domnělém či skutečném přestoupení zákonů, protispolečenském nebo neobvyklém jednání či chování osob ze svého okolí. Tato pomoc měla mnohdy závažné následky.<sup>6</sup> S ohledem na stávající legislativu však takové jednání nemá pro jedince na rozdíl od evidence v registrech StB žádné dodatečné důsledky.<sup>7</sup> Již vzhledem k těmto skutečnostem má výlučnost a zjevná stigmatizace prakticky jediné spolupracovníků StB určité, až nepochopitelné slabiny.

Možnost přístupu příslušníků StB do funkcí vymezených později tzv. lustračním zákonem byla omezená již vzhledem k tomu, že v jejich pracovním životopise byla tato překážka snadno dohledatelná. Pozornost se tedy asi i proto soustřeďovala právě na tajné spolupracovníky. Existovala jejich evidence. Do jisté míry se dochovaly jejich svazky a další dokumenty, což poskytovalo důkaz o vztahu k StB. Tito lidé někdy aspirovali na různé role ve společnosti. Hovořilo se o obavě z jejich údajných temných úmyslů.<sup>8</sup> Lze spekulovat ale i o tom, zda stigmatizace spolupracovníků StB nepramení z tradičního odporu k fenoménu

---

4 Směrnice pro spolupráci s tajnými spolupracovníky kontrarozvědky A-oper-I-3, články 1–16, online in: [https://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/smernice/rmv\\_3\\_1978.pdf](https://www.ustrcr.cz/data/pdf/rozkazy/smernice/rmv_3_1978.pdf) (14. 7. 2021).

5 TOMEK, Prokop: Prevence, profylaxe a výchova v pojetí Státní bezpečnosti. In: *Sborník Archivu bezpečnostních složek*, roč. 5, 2007, s. 137–154.

6 Typickým příkladem je dobře známý případ oznámení kurýra Miroslava Dvořáčka Milanem Kunderou v roce 1950. KOUTSKÁ, Ivana – ŽÁČEK, Pavel: Rozbor dokumentů o zatčení „agenta-chodce“ Miroslava Dvořáčka. In: *Paměť a dějiny*, roč. 1, 2008, č. 4, s. 70, online in: <https://www.ustrcr.cz/publikace/pamet-a-dejiny-42008/> (14. 7. 2021).

7 Příkladem může být skutečný případ, kdy spisovatel Jan Beneš zveřejnil v časopise Polygon informaci o reálném politickém udání spoluobčana v době normalizace. Udavač se stal v devadesátých letech příslušníkem Policie ČR a působil dokonce na Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu. Z hlediska zákona dotyčný paradoxně splňoval požadavek bezúhonnosti. Měl negativní lustrační osvědčení i čistý trestní rejstřík.

8 GJURIČOVÁ, Adéla – ZAHRADNÍČEK, Tomáš: *Návrat parlamentu*, s. 98.

udavačství v českém prostředí. Bylo vždy chápáno jako projev zrady, důvod nespolehlivosti a ztráty důvěry.<sup>9</sup>

Nabízí se ale také otázka, zda se tajní spolupracovníci en bloc nestali snadným cílem mocenské změny. Náleželi často k prostředí oponentů bývalého režimu. V době převratu patřili logicky k pretendentům státní správy, politiky, moci a významných pozic ve veřejném životě. Jejich vyřazením ze soutěže se zvětšil počet příležitostí pro ostatní. Ti se o společenskou změnu třeba tolik nezasloužili, ale byli „bezúhonní“. Tato teorie není ale nijak potvrzena. Ovšem třeba parlamentní rozprava v době projednávání návrhu „lustračního zákona“ v říjnu 1991 naznačuje, že šlo o spor mezi čistými a mezi zasloužilými, i když zkompromitovanými, buď skutečně, nebo údajně.<sup>10</sup>

Je ale třeba též jasně zdůraznit, že podíl reálných tajných spolupracovníků na udržování systému před listopadem 1989 i při jejich třeba jen minimální aktivní participaci je skutečností a nelze jej v žádném případě podceňovat. Svým – byť někdy vynuceným – souhlasem se stali součástí systému strachu, který tak pomáhali vytvářet a udržovat v chodu. Ve srovnání s těmi, kdo spolupracovat s StB jasně odmítli a riskovali následky či je přímo nesli, šlo logicky o selhání.

## Rok nula – 1990

Osobní minulost se stala citlivým tématem již krátce po sametové revoluci. Klíčovým aktérem se stal nový federální ministr vnitra Richard Sacher. Řadou svědectví je doloženo, že svou roli likvidátora dědictví StB chápal mimo jiné i jako úkol být dodavatelem citlivých informací prezidentu Václavu Havlovi.<sup>11</sup> Tak fakticky začala první „divoká“ doba lustrací. Někteří lidé pak dostávali mimo pozornost veřejnosti výzvy ke stažení se z veřejného života. Zásadním problémem byla torzovitost podkladů takových rozhodnutí a neznalost mechanismů StB. Věřilo se kdečemu, i podvrhům nebo fámám. Neporozuměním byla například kategorie evidovaného kandidáta tajné spolupráce automaticky považována za kategorii tajného spolupracovníka StB. Ve skutečnosti dotýčný o záměrech StB získat jej ke spolupráci zpravidla nic nevěděl. V roce 1992 byla vyjmuta tato kategorie z lustračního zákona na základě rozhodnutí Ústavního soudu. Nespravedlnosti dříve způsobené ale nikdo nenapravit.

---

9 HOŘEJŠ, Nikola: Hrdinové, nebo donašeči? In: *Psychologie dnes*, roč. 16, 2010, č. 11, listopad 2010, s. 30–33.

10 GJURIČOVÁ, Adéla – ZAHRADNÍČEK, Tomáš: *Návrat parlamentu*, s. 94.

11 SUK, Jiří: *Labyrintem revoluce*, s. 358.

Fenomén tajné spolupráce a s ním spojená atmosféra strachu se přenášely dál. Každý, kdo se pohyboval v politice, byl zranitelný. Nikdo zvenčí nevěděl, co obsahují archivy StB. Kdo je kdo? Jako by se bludiště zpravodajských služeb přeneslo do politiky. Petr Pithart, stojící tehdy v čele české vlády, po letech vzpomínal, jak se jej tenkrát zmocnila tíseň. Stačilo prý, aby jej někdo obvinil a odkázal na nějaký materiál. Tehdy se nebáli jen diskreditovaní ale i čistí.<sup>12</sup> Možnost zneužití informací v netransparentním prostředí byla značná.

Ovšem někdy došlo k neformálnímu zásahu i oprávněně. Petr Pithart vzpomíná, jak neoficiálně získal od nového generálního prokurátora a předtím disidenta Pavla Rychetského informaci o disidentovi Pavlu Muraškovi jako o tajném spolupracovníkovi StB. Pithart Muraška, vedoucího národnostní komise Koordinačního centra Občanského fóra (KC OF), v únoru 1990 ze své iniciativy diskrétně vyzval, aby okamžitě odešel z politiky. Přestože Muraškovi nepodal o jeho (skutečné a závažné) spolupráci s StB žádný důkaz, Muraško na místě po krátkém váhání poslechl.<sup>13</sup>

Ministr Sacher situaci nezvládal, i když patrně neměl mocenské ambice. Ovšem jeho první náměstek, reaktivovaný bývalý příslušník StB Viliam Ciklamini, manipuloval již na počátku roku 1990 s materiály StB a využíval je ke kompromitaci politických oponentů, zejména z hnutí Veřejnost proti násilí (VPN). Nejvýznamnějším případem na Slovensku se stalo osočení přední osobnosti VPN Jána Budaje. Současně jde o příkladnou ukázkou manipulace s materiály StB, médií i veřejností.

V první polovině března 1990 vydal tehdejší ředitel bratislavské expozitury Úřadu FMV na ochranu ústavy a demokracie pplk. JUDr. Jaroslav Svěchota náměstkovi Ciklamini na jeho žádost svazek reg. č. 23214 „Domovník“. Ciklamini pořídil kopii. Musel ale předat originál náměstkovi FMV Janu Rumlovi, který svazek v dubnu 1990 vrátil do Bratislavy. Kopii Ciklamini předal ministru vnitra SR Vladimíru Mečiarovi. Viliam Ciklamini v tisku zcela bez zábran přiznával, že svévolně blokoval Budajovo jmenování do funkce v SNR s odůvodněním, že v politice mají být jen čistí lidé. Tvrdil, že se připravoval na Slovensku katolický puč. Jako první náměstek federálního ministra vnitra se veřejně přiznával k tomu, že podnikal kroky proti politickým silám v zemi a přisvojoval si pravomoci, které státní zaměstnanec v demokratické zemi nesmí mít.<sup>14</sup> Paradoxem byla skutečnost, že disidenta obviňoval bývalý dlouholetý příslušník Státní bezpečnosti. Viliam Ciklamini působil v rámci StB v letech

---

12 *Tamtéž*, s. 367.

13 SUK, Jiří: *Labyrintem revoluce*, s. 370.

14 MELIŠ, František: „Chcem len spravodlivosť“ Viliam Ciklamini opäť rozvřil hladinu vnitropolitického života. *Pravda*, 15. 7. 1990, s. 1, 3; ŠPORER, Peter: „Mal by odísť z politickej

1954–1970, naposledy v hodnosti majora.<sup>15</sup> Ciklamini opakovaně sděloval novinářům údajná fakta ze svazku Jána Budaje. Ze zachovaného svazku nelze prokazatelně zjistit, že by Ján Budaj podával jakékoliv zprávy o lidech, kteří byli zapsáni v seznamu osob procházejících svazkem. Ciklaminiho výklad obsahu svazku byl na dlouholetého příslušníka StB překvapivě povrchní a jednostranný. Jako zaměstnanec a vysoký funkcionář FMV Ciklamini navíc nebyl oprávněn sdělovat údaje z formálně stále utajeného dokumentu, se kterým navíc seznámil díky své funkci. Diskusi ovlivnila negativně skutečnost, že veřejnost neměla šanci seznámit se svazkem. Ten existoval jako tajemný dokument, ze kterého bylo možné vytrhávat věci z kontextu.

Jasný podíl na destabilizaci politické situace přece jen vedl aspoň k odvolání Viliama Ciklaminiho z funkce a propuštění ze služebního poměru 20. června 1990.<sup>16</sup> Vzhledem k právním nedostatkům tohoto kroku ovšem nakonec Ciklamini ve službách FMV zůstal až do zahájení trestního stíhání pro trestný čin pomluvy podle § 206 odst. 1, 2 tr. zákona, které zahájila Inspekce ministra vnitřní věci dne 14. ledna 1991.<sup>17</sup> Vojenský prokurátor se nicméně nakonec přiklonil k názoru, že v obsahu svazku mohl Ciklamini vidět závažný obsah a pro spáchání tr. činu pomluvy by si musel být vědom nepravdivosti údajů. Prokurátor trestní stíhání Ciklaminiho 3. října 1991 zastavil. Údaj o totožnosti tajného spolupracovníka a obsah příslušného svazku pozbyly charakter státního a služebního tajemství. Na faktu porušení povinnosti mlčenlivosti příslušníka SNB prokurátor neviděl závalu.<sup>18</sup>

## Sachergate

Nová situace nastala snad až příliš rychle. Dosavadní oponenti režimu se nepřipraveni náhle ocitli v pozici vítězů. StB znali jen z osobní zkušenosti. O fungování, pozadí, struktuře, dokumentech, svazcích, informacích nevěděli praktic-

---

scény“. Viliam Ciklamini reaguje na náš rozhovor s Jánom Budajom. *Práca*, 20. 7. 1990, s. 1.–2.

15 JUDr. Viliam Ciklamini, nar. 19. 2. 1932. Od 1. 9. 1954 příslušník MV, zařazen na I. správě MV (rozvědka) a to až do 31. 12. 1970. Používal ve službě krycí jméno „Cidlinský“, naposledy v hodnosti major, zařazen na 3. odboru správy A I. správy FS ZS (problematika Evropa, NATO a EHS).

16 Správní archiv Armády ČR, vyšetřovací spis Inspekce MV ČSSR a VVP Příbram, č. j. IM-153/30-90, Služební charakteristika, 30. 1. 1991, ministr vnitřní věci Ján Langoš.

17 (fo): Aj Ciklamini obvinený? *Smena*, 24. 1. 1991, s. 2.

18 Správní archiv Armády ČR, vyšetřovací spis Inspekce MV ČSSR a VVP Příbram, č. j. IM-153/30-90, Usnesení o zastavení tr. stíhání, Vv 5/91, 3. 10. 1991.



ky nic. Proto využívali v zájmu zachování fungování státní správy služeb dosavadních „odborníků“, předlistopadových příslušníků Federálního ministerstva vnitra (FMV) a Státní bezpečnosti. K informacím, zdrojům a materiálům StB měli zpočátku přístup i bývalí komunisté – příslušníci StB z padesátých a šedesátých let, reaktivováni jako bezúhonní oponenti režimu a rovněž „odborníci“.<sup>19</sup> Přinášeli s sebou své zastaralé představy o činnosti FMV a také své zakonzervované politické přesvědčení. Komunisté současní a bývalí nyní měli paradoxně chránit vítěze před poraženými, tedy opět před komunisty.

Dne 19. dubna 1990 interpeloval poslanec, člen branně bezpečnostního výboru (a také bývalý disident, předtím mj. v letech 1949–1952 tajemník Městského výboru ČSM v Praze a v letech 1952–1953 předseda ČSM) Ladislav Lis na společné schůzi obou sněmoven Federálního shromáždění ministra Richarda Sacher. Hovořil především o ministrových kontroverzích se členy občanských komisí, kritizoval pomalou očistu FMV a konečně i neprůhledné zacházení s citlivými údaji poslanců z evidence a archivu StB na ministerstvu. Od 16. března do 2. dubna 1990 se podle Lise materiály nacházely pod kontrolu nepověřených příslušníků FMV.

O úrovni tehdejší argumentace svědčí, že Sacher v odpovědi fakticky přešel do osobní roviny. Vrátil se k minulosti svých kritiků až do padesátých let. Na místě například uváděl údaje z archivu o Oldřichu Hromádkovi, tehdy předsedovi bezpečnostní komise KC OF a v padesátých letech příslušníku SNB. Sacher o lustracích tvrdil, že k nim došlo bez jeho vědomí a v reakci raději dohledané materiály StB uzavřel pod svoji kontrolu. Svým emotivním vystoupením dokázal v parlamentu spíše získat podporu jako bojovník proti estébácké minulosti.<sup>20</sup>

Podle dostupných údajů začal seznamy politicky exponovaných osob lustrovat ředitel Úřadu na ochranu ústavy a demokracie Zdeněk Formánek, opět jeden z reaktivovaných bývalých příslušníků StB. Ministr Sacher nechal v reakci na Formánkův krok vyjmout z kartoték evidenční karty poslanců a zavřel je k sobě do trezoru, aby s nimi prý nemohl nikdo manipulovat. Tvrdil, že na informacích nemá zájem, že mu jde o ochranu materiálů před zneužitím.<sup>21</sup>

Bez ohledu na skutečný průběh těchto lustrací představovala hlavní problém skutečnost, že k tomu došlo svévolně a zcela netransparentním způsobem.

19 SUK, Jiří: *Labyrintem revoluce*, s. 367

20 Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Federální shromáždění ČSSR 1986–1990, Společné schůze Sněmovny lidu a Sněmovny národů, Stenoprotokoly, stenoprotokol 27. schůze, 19. 4. 1990, online in: <https://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/027schuz/s027031.htm> (9. 7. 2021).

21 SUK, Jiří: *Labyrintem revoluce*, s. 363–365.

bem. Celá kauza poprvé jasně ukázala i možnosti manipulací s materiály Státní bezpečnosti a jejich zneužití. Zvláštnost doby ukazuje i fakt, že prezident Havel pověřil rolí arbitra disidenta a filozofa Ladislava Hejdánka, aby jako nestranná a morálně silná osobnost zjistil pravdu v nepřehledné situaci. Hejdánek, bez jakékoliv odborné znalosti problematiky, vynesl závěr, že chyboval Richard Sacher. Ministr přesto zůstal ve funkci až do voleb.

V knize z roku 2006 Václav Havel tvrdil, že zpětně mu tato závažná problematika není jasná.<sup>22</sup> Mohlo to být ale i díky časovému odstupu od oněch událostí. Historik Jiří Suk ovšem právě na základě rozhovorů s Václavem Havlem tvrdí, že téma tajných spolupracovníků mělo v roce 1990 odvést pozornost veřejnosti od problémů mladé demokracie. Lustrace měly představovat způsob, jak se vyrovnat s minulostí, když se nepodařilo zakázat KSČ. Lustracemi se měly „staré struktury“ dostat mimo politiku a státní správu. Restrukturalizace ekonomiky očekávaná po volbách je pak měla dostat ze hry i v ekonomice.<sup>23</sup> Pokud je tomu tak, stalo se téma tajných spolupracovníků vědomě zástupným problémem, a to jen na základě momentální potřeby. Těžko říci, nakolik si byli aktéři vědomi důsledků.

## Lustrace volebních kandidátů v roce 1990

Dne 22. května 1990 souhlasila vláda s lustracemi kandidátů do voleb. Prověrka sice proběhla, ale s tehdejší úrovní zpracování archivů StB šlo o lustraci krajně nedokonalou. Výsledky měly dostat jen příslušné politické strany a hnutí a nalozit s nimi podle uvážení. Představitel KC OF Petr Kučera 25. května 1990 oznámil, že Občanské fórum své pozitivně lustrované kandidáty vyzve k okamžitému odstoupení z kandidátních listin. Přes rozpaky se nakonec ke stejnému kroku přihlásila i VPN. Ta zpochybnila opatření jasnozřivým prohlášením, že mechanickým uplatněním lustrací by byli ohroženi i čestní a bezúhonní lidé. Není správné se stát zajatci záznamů bývalého režimu.<sup>24</sup> Tento postoj ale nezvítězil.

Dne 6. června 1990, tedy v předvečer konání voleb, označil veřejně náměstek federálního ministra vnitra Jan Ruml předsedu Československé strany li-

---

22 HAVEL, Václav: *Prosím stručně. Rozhovor s Karlem Hvíždálou, poznámky, dokumenty*. Praha 2006, s. 76.

23 SUK, Jiří: *Prezident Václav Havel a břemeno (komunistické) minulosti. Lustrace jako politický a morální problém 1989–1992*. In: GJURIČOVÁ, Adéla – KOPEČEK, Michal – ROUBAL, Petr – SUK, Jiří – ZAHRADNÍČEK, Tomáš: *Rozdělení minulosti*, s. 135–181.

24 SUK, Jiří: *Labyrintem revoluce*, s. 380.

dové a Sněmovny lidu Federálního shromáždění Josefa Bartončíka za dlouholetého spolupracovníka StB a bezcharakterního člověka s temnou minulostí. Přitom o spolupráci Josefa Bartončíka neexistovaly kromě evidence další důkazy.<sup>25</sup>

Toto nečekané zveřejnění dodnes vyvolává otazníky. Bylo skutečně nutné z morálních důvodů nebo z obavy před vlivem agenta takto neočekávaně poškodit významnou stranu? Nešlo ve skutečnosti o snahu získat politické výhody pro Občanské fórum? V každém případě předvolební lustrace v roce 1990 ukázaly obrovskou moc minulosti v politickém boji. Bartončíkova aféra v českých zemích a Budajova na Slovensku ukázaly moc evidencí, lustrací i faktu vlastnictví informací a možnosti manipulací a zneužití. Na lustrace kandidátů nakonec doplatily strany a hnutí, které svoje kandidáty lustrovaly a vyvodily z toho závěry. Ostatní na tom získaly. Ukázalo se, že jarní „sachergate“ byla jen předehrou. Daleko větším problémem pro stabilitu státu se staly částečné předvolební lustrace a nakonec manipulace s kompromitujícími údaji před volbami.

## Cesta k lustračnímu zákonu

Po prvních volbách v červnu 1990 zřídilo Federální shromáždění ČSFR svým usnesením č. 34 z 20. září 1990 parlamentní vyšetřovací komisi pro vyšetření událostí ze dne 17. listopadu 1989 v Praze. Komise dostala navíc 10. ledna 1991 usnesením Federálního shromáždění ČSFR č. 94 pověření zjistit, kdo z poslanců Federálního shromáždění, členů federální vlády a jejich náměstků, zaměstnanců Kanceláře Federálního shromáždění a zaměstnanců Úřadu předsednictva vlády byl registrován jako spolupracovník StB a v jaké kategorii. Pro splnění úkolu byly komisi na vyžádání poskytnuty originální písemné evidenční podklady Státní bezpečnosti. Komise nechala se souhlasem federálního ministra vnitra Jána Langoše svěřt 11. prosince 1990 z krajských správ SNB všechny registry svazků. Z nich byl pro její potřeby zpracován zjednodušený digitální soupis, podle nějž byli prověřováni poslanci a pracovníci vyjmenovaných institucí. Takto vznikla první databáze základních údajů o spolupracovnících StB mimo FMV. O výsledku zkoumání bylo informováno Federální shromáždění.<sup>26</sup>

Dne 21. března 1991 oznámila vyšetřovací komise jména deseti pozitivně vylustrovaných poslanců. Dne 23. května 1991 byly zveřejněny výsledky lustra-

---

25 Registrace byla nesporná a přes neexistenci svazku naznačovala, že spolupráce nebyla formální. Viz záznam v registračním protokolu Správy StB Brno: [https://www.abscr.cz/data/knihy//BRN/12/BRN\\_12\\_49.jpg](https://www.abscr.cz/data/knihy//BRN/12/BRN_12_49.jpg) (13. 7. 2021).

26 GJURIČOVÁ, Adéla – ZAHRADNÍČEK, Tomáš: *Návrat parlamentu*, s. 92–93.

cí federální vlády a jejích náměstků (14 pozitivních lustrací) a pracovníků úřadu vlády ČSFR (33 pozitivních lustrací). V kanceláři Federálního shromáždění bylo pozitivně lustrováno 25 osob. Lustrace měla zjevné výsledky. Současně se dostalo pozitivně lustrovaným nežádoucí pozornosti, bez možnosti se hájit. Rozpoutala se diskuse o oprávněnosti tohoto nástroje. Občané samotnou spoluprací s StB nepřestoupili zákon. Na druhou stranu veřejnost měla právo na kontrolu svých činitelů.

Parlamentní vyšetřovací komise pro vyšetření událostí ze dne 17. listopadu 1989 v Praze byla prvním kamenem na cestě k lustračnímu zákonu. Jeho předkladatelem byl poslanec Pavel Rychetský, který jej vnímal i jako regulátor někdy extrémních snah a iniciativ i divokých lustrací.<sup>27</sup> Nový zákon se měl stát naplněním usnesení Federálního shromáždění č. 94/1991 z 10. ledna 1991. V něm se hovořilo výhradně o nepřípustnosti výkonu vrcholných funkcí bývalými spolupracovníky StB. Po dlouhých diskusích byl 4. října 1991 přijat zákon č. 451/1991 Sb. stanovující „některé další předpoklady pro výkon některých funkcí ve státních orgánech a organizacích“, tak zvaný „lustrační zákon“. Původní vládní návrh počítal s určitým opravným mechanismem, tedy komisionálním posuzováním pozitivních lustrací. Ze složité debaty vyšel zákon silně pozměněn. Pokud se původně hovořilo jen o spoluprací s StB, byl nyní zákon zacílen i na aktivní budovatele a podporovatele režimu z řad KSČ.

Smysl zákona a jeho vztah k minulosti občanů chápali poslanci různými způsoby. Poslanec OF Jindřich Konečný například charakterizoval v rozpravě 2. října 1991 faktický smysl zákona: „Tímto zákonem, který vláda připravila, se budeme snažit obyvatele naší republiky dovést k názoru, že využívání změny režimu k přechodné destabilizaci společnosti, k osobnímu prospěchu prostřednictvím mocenských struktur je nemorální a postižitelné. Budeme se tak snažit vytvořit také určité memento pro naši společnost, jakési varování pro každého jedince v naší společnosti před chováním, které by v demokratické společnosti nemělo mít místo.“<sup>28</sup> Při rozpravě se ozývaly četné kritické hlasy, a to nejen ze strany komunistických poslanců. Poslanci Ivan Fišera a Pavel Dostál (Klub poslanců sociálně demokratické orientace) nebo Petr Uhl (Občanské hnutí) se zastávali lidí, kteří se za minulého režimu sice zkompromitovali, zprvu jej budovali či podporovali, ale posléze se také proti němu aktivně postavili, byli jím pronásledováni a měli zásluhy na reformě pražského jara nebo později působi-

---

27 *Tamtéž*, s. 96.

28 Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Federální shromáždění ČSFR 1990–1992, Společné schůze Sněmovny lidu a Sněmovny národů, Stenoprotokoly, stenoprotokol 17. schůze, 2. 10. 1991, online in: <https://www.psp.cz/eknih/1990fs/slsn/stenprot/017schuz/s017059.htm> (14. 7. 2021).

li v disentu. Poslanec Jan Sokol (Občanské hnutí) varoval nejen před možnou nespravedlností, ale i před iluzí, že demokracii půjde ochránit zákonem.<sup>29</sup> Pravicoví poslanci naopak zastávali zcela nekompromisní stanovisko ochrany společnosti před konspirátory.<sup>30</sup>

Nikdo se také při rozpravě nezabýval možností, že spolupracovníci StB nemuseli nutně být vědomými a aktivními pomahači Státní bezpečnosti. Návrh zákona charakterizoval v důvodové zprávě evidovaného občana jednoznačně tak, že se: „podílel se na potlačování lidských a občanských práv [...] jako vědomý spolupracovník StB“.<sup>31</sup> V řadě případů tomu tak ale nebylo. Evidovaný například po podpisu spolupráci vyzradil, sabotoval ji, nepředal jedinou zprávu a po krátké době ukončil spolupráci bez výsledku. Zákon byl nejpřísnější v jediné kategorii, která se zjišťovala jednoduchou lustrací. Evidovaní se nedokázali účinně bránit, protože jediným potřebným a nezvratitelným důkazem byla samotná evidence. Deklarovaným smyslem zákona měla být ochrana systému státní správy před osobami politicky kompromitovanými, s neprůhlednou a rizikovou minulostí. Jeho zastánci tvrdili, že není plošným trestem. Byl výsledkem politického kompromisu, což se na jeho podobě projevilo. Zatímco ověření evidence osob v registrech svazků StB bylo jednoznačné (byť postupem doby přibývaly některé původně neznámé evidenční podklady), tak třeba (ne)členství v Lidových milicích, v akčních výborech v únoru 1948 nebo v prověřkových komisích po roce 1968 se prokazovalo jen čestným prohlášením.

Po přijetí zákona se stal fakt evidence předmětem stížností směřovaných jak k ústavnímu soudu, tak i k mezinárodním institucím. Stěžovatelé jej označovali jako sporný z hlediska ochrany základních práv a svobod. V roce 1992 odmítl ústavní soud neústavnost zákona, kterou požadovala skupina 99 poslanců. Soud ale zcela správně zrušil zahrnutí kategorií Důvěrník, Kandidát tajné spolupráce a Důvěrný styk do vědomé spolupráce. Zrušil rovněž udělování výjimek a dohledávání faktu vědomé spolupráce lustrovaných podle původní verze zákona. Zákon poslanci přijali nejprve na dobu pěti let. V roce 1995 platnost prodloužili na deset let a v roce 2000 omezení zcela zrušili. Jako rozšíření přijala Česká národní rada 28. dubna 1992 tzv. malý lustrační zákon stano-

---

29 Tamtéž, online in: <https://www.psp.cz/eknih/1990fs/slsn/stenprot/017schuz/s017062.htm> (14. 7. 2021).

30 GJURIČOVÁ, Adéla – ZAHRADNÍČEK, Tomáš: *Návrat parlamentu*, s. 98.

31 Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Federální shromáždění ČSFR 1990–1992, Tisky, vládní návrh zákona, kterým se stanoví některé další podmínky pro výkon některých funkcí ve státních orgánech a organizacích České a Slovenské federativní republiky, České republiky a Slovenské republiky, online in: [https://www.psp.cz/eknih/1990fs/tisky/t0841\\_00.htm](https://www.psp.cz/eknih/1990fs/tisky/t0841_00.htm) (13. 7. 2021).

vující určitá omezení pro výkon některých funkcí v Policii ČR a Vězeňské službě ČR.

## Seznamy spolupracovníků StB

Na přelomu let 1991–1992 došlo – není přitom podstatné jak – k úniku digitálního souboru přepsaných záznamů z registrů svazků StB.<sup>32</sup> Soubor pocházel z činnosti parlamentní vyšetřovací komise pro vyšetření událostí ze dne 17. listopadu 1989 v Praze. Předlistopadový disident Petr Cibulka začal přepis záznamů asi 120 000 osob vydávat veřejně. Nejprve „seznamy“ vyšly ve třech pokračováních, první 4. června 1992, v třináctém až patnáctém čísle časopisu Necenzurované noviny (Rudá krávo). Bylo to právě v době konání druhých svobodných voleb (5.–6. června 1992). Později Cibulka vydal seznamy i v knižní formě. Dostupné jsou dosud i na internetu.<sup>33</sup> Nelegální zveřejnění nemělo pro vydavatele žádné následky. Současné ale znamenalo faktické vyřazení § 19 lustračního zákona, který zamezoval zveřejňování výsledku lustrace. Ani tato skutečnost nevedla k úpravám zákona.

Neúplný a neověřený „seznam“ obsahoval pravá jména, data narození, krycí jména a registrační čísla rezidentů, agentů a držitelů propůjčených bytů. Zveřejnění vyvolalo velkou odezvu. Část společnosti jej odsuzovala jako signál k zahájení honu na čarodějnice, část naopak vnímala seznámení veřejnosti s podklady jako potřebné. Nutno poznamenat, že seznam v této podobě představoval pouze základní orientační pomůcku, neposkytoval žádné údaje o vlastním obsahu spolupráce.

Soustředění na pouhou evidenci bylo chybou. Vznikl chaos, který sice jako by umožňoval každému pátrat v evidencích, ale na základě jen částečné a neautorizované struktury údajů původních evidenčních podkladů. Navíc nešlo o přepisy všech existujících registrů svazků. Výsledek obsahoval neproniknutelnou směs záznamů patologických udavačů na jedné straně i přinucených a spolupráci odmítajících občanů.

---

32 Viz text Jiřího Vaňka, online in: <https://web.archive.org/web/20080401105344/http://www.geocities.com/gvanek2000/eleder.html> (14. 7. 2021).

33 *Cibulkovy seznamy spolupracovníků StB*. Praha 1999, online in: <http://www.cibulka.com/> (14. 7. 2021).

## Materiály StB

Nesouhlas konkrétních osob se svojí evidencí v podkladech StB vedl k soudním žalobám na ochranu osobnosti. Od listopadu 1991 do 5. září 2001 jich evidovalo Ministerstvo vnitra ČR 692.<sup>34</sup> Řadu sporů stát, zastoupený Ministerstvem vnitra ČR, které bylo ze zákona odpovědné za podklady, prohrál. V současnosti jde pouze o jednotlivé případy ročně. Například za rok 2020 musel Archiv bezpečnostních složek provést na základě rozhodnutí soudu výmaz z evidence na svém webovém vyhledávači u čtyř osob.<sup>35</sup> Soudní rozhodnutí v těchto komplikovaných věcech nebyla mnohdy jednoznačná. Soudy se opíraly často o neexistenci důkazů proti evidovaným a jednoduše tak jednaly podle zásady *in dubio pro reo*. Považovaly také za relevantní výpovědi příslušníků StB. Podobná situace byla třeba i na Slovensku. K zpochybňování evidence a materiálů StB se přikláněli dokonce i bývalí disidenti.<sup>36</sup>

Daleko menší rozměry měla polemika o věrohodnosti vlastních materiálů StB, o možnosti přístupu k nim a o rozsahu zpřístupnění. Ochota státu umožnit občanům přístup k dokumentaci StB dlouho chyběla. Celé další desetiletí zůstaly dokumenty utajené. V Slovenské republice dokonce dlouho disponovala materiály StB Slovenská informační služba. Prvním krokem byl zákon č. 140/1996 Sb. o zpřístupnění svazků vzniklých činností Státní bezpečnosti, novelizovaný roku 2002. Ten umožňoval přístup jen poměrně úzkému okruhu osob, na které byly svazky vedeny. Velmi významným ale bylo přijetí zákona č. 499/2004 Sb. o archivnictví a spisové službě, který umožnil přístup k materiálům StB s malými omezeními prakticky komukoliv. Národní rada Slovenské republiky přijala 19. srpna 2002 zákon č. 553/2002 Z. z. o zpřístupnění dokumentů bezpečnostních složek státu z let 1939–1989 a o založení Ústavu paměti národa. Poznání složité minulosti bývalého Československa se tak značně usnadnilo, byť i v historické obci dlouho nepřevažoval pozitivní názor na využitelnost materiálů StB třeba pro historické bádání.<sup>37</sup>

34 Zákon 35/2002 Sb. Nález Ústavního soudu. <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-35> (15. 7. 2021).

35 Výroční zpráva Archivu bezpečnostních složek za rok 2020, online in: <https://www.abscr.cz/wp-content/uploads/2021/03/Vyrocní-zprava-2020.pdf> (14. 7. 2021).

36 ČARNOGURSKÝ, Ján: Spisy bývalý ŠtB. In: JAŠEK, Peter (ed.): *Interpretácia dokumentov Štátnej bezpečnosti. Zborník z vedeckej konferencie. Bratislava 16. novembra 2010*. Bratislava 2011, s. 105–110; HORELIČAN, Michal: Otázka agendy ŠtB z pohľadu zákonov. Pohľad Ústavu pamäti národa. In: *tamtéž*, s. 111–116.

37 KALOUS, Jan: Rizika materiálů Státní bezpečnosti. Několik bodů k práci s dokumenty v České republice. In: *tamtéž*, s. 55–61; MACO, Ján: Evidencie bývalej Štátnej bezpečnosti. In: *tamtéž*, s. 147–165; TOMEK, Prokop: Svazek StB jako historický pramen, s. 208–214.

Objevily se ale i požadavky na omezení přístupu ke svazkům StB. Paradoxně nežádali omezení lidé zapletení se Státní bezpečností, ale ti, kdo byli v hledáčku StB. V listopadu 2005 zveřejnila skupina bývalých disidentů dopis předsedovi vlády Jiřímu Paroubkovi s výzvou k omezení přístupu ke svazkům StB a obnovení závazného souhlasu žijící osoby při nahlížení do archiválií s ní souvisejících. Důvodem měla být obava ze zneužití volně přístupných citlivých osobních údajů. Současně petenti namítali, že například personální spisy příslušníků StB volně přístupné nejsou. Dopis byl reakcí na přijetí výše zmíněného zákona o archivnictví a spisové službě č. 499/2004 Sb. Podepsali jej politici jako Jiří Dienstbier nebo Václav Havel, či historici Jan Křen, Václav Kural, Vilém Prečan a Karel Kaplan.<sup>38</sup> Jan Křen a Michal Reiman si podobně stěžovali předsedovi Úřadu pro ochranu osobních údajů Igoru Němcovi a ministru vnitra Františku Bublanovi.<sup>39</sup> Dopisy ke změně zpřístupnění nevedly, pouze byly uvolněny ke studiu i spisy příslušníků SNB. Ani další snahy o omezení přístupu nevedly ke změně archivního zákona.

## Po třiceti letech

V průběhu dalších desetiletí ztrácela význam při aplikaci lustračního zákona otázka nebezpečí kompromitace minulostí nebo obav z ovlivňování současnosti. Lidé mladší padesáti let dnes přímou osobní souvislost s komunistickým režimem nepociťují a nemusejí se bát, že by se k nim v archivech StB něco negativního našlo.

Lustrace se tak postupně stávají stále méně významným nástrojem. Od října 1991 do 5. května 2021 prověřilo Ministerstvo vnitra ČR (předtím Federální ministerstvo vnitra) podle zákona č. 451/1991 Sb. celkem 479 420 osob. Z toho se u 10 328 (tj. 2,1 %) našel příslušný záznam v evidencích podle § 2 odst. 1 b) zákona. Tito občané pak obdrželi pozitivní lustrační osvědčení. Počet žádostí o lustraci dále klesá. Jen za první čtyři měsíce po přijetí zákona v říjnu 1991 o ni požádalo celkem 9 037 osob, z toho 6 951 z Ministerstva obrany. Například ještě v roce 2006 bylo lustrováno 6 517 osob, z čehož u 156 byl zjištěn příslušný záznam. Ovšem v roce 2020 se lustrovalo jen 1 013 osob, přičemž pozitivních lustrací bylo již jen deset. Podstatná část lustračních požadavků a také vyšší procento pozitivních lustrací připadá na první roky. Stále se zmenšuje i počet

---

38 KŘEN, Jan: *Dokumenty StB jako pramen poznání minulosti*. In: *Soudobé dějiny*, roč. 12, 2005, č. 3–4, s. 726–727.

39 *Tamtéž*, s. 728–732.



lidí v aktivním věku, kterých se lustrační problém může týkat. Jsou to ti, kteří nabyli dospělosti před 31. 11. 1989.<sup>40</sup>

Pro výkon některých funkcí je zapotřebí bezpečnostní prověrka Národního bezpečnostního úřadu. Podle zákona č. 412/2005 Sb. o ochraně utajovaných informací a o bezpečnostní způsobilosti je sice prokazatelná spolupráce s StB, Zpravodajskou správou generálního štábu nebo odborem vnitřní ochrany Sboru nápravné výchovy bezpečnostním rizikem, ale neznamená nutně nepřekonatelnou překážku pro udělení bezpečnostní prověrky. Zákon vyžaduje vždy individuální prověření a vyhodnocení konkrétní spolupráce.

Zákon č. 451/1991 Sb. svou tvrdou podmínkou negativní lustrace pravděpodobně omezil zájem osob s případným evidenčním problémem o výkon funkce vyžadující negativní lustrační osvědčení. Po první vlně skandálů v letech 1990–1991 se otázka tajných spolupracovníků mezi politiky demokratických stran stala zjevně marginální. Vnitřní mechanismy politických stran pak kvůli obavám z negativních reakcí svých voličů na „lustrační skandály“ ve vlastních řadách podobná rizika většinou eliminují. Některé politické strany tuto otázku nijak neřeší. Je pravda, že u Komunistické strany Čech a Moravy, která se hlásí k odkazu KSČ, by to bylo více než zvláštní.

„Lustračních skandálů“ tak bylo v posledních desetiletích relativně málo. V roce 1999 byl předseda Fondu národního majetku Jan Stieß obviněn z předložení falešného lustračního osvědčení a opakovaně za to i odsouzen.<sup>41</sup> V roce 2007 vzbudilo pozornost zveřejnění údajné spolupráce s StB bývalého předsedy vlády a guvernéra České národní banky Josefa Tošovského.<sup>42</sup> V tomto případě nešlo o evidenci ve smyslu zákona č. 451/1991 Sb. a navíc bylo tvrzení zveřejněno v době, kdy již nezastával funkci jmenovanou v zákoně.

Překážkou podle zákona č. 451/1991 Sb. nebyla obecně služba ve Sboru národní bezpečnosti. Přesto se ve státní správě nebo politickém životě objevilo více osob kritizovaných za svou dřívější službu v Pohotovostním pluku SNB a s tím spojenou přímou účastí na zákrocích proti demonstrantům před listopa-

---

40 Lustrace. Statistika provedených lustrací. Celková statistika lustrací provedených od roku 1991, online in: <https://www.mvcr.cz/clanek/lustrace-29644.aspx?q=Y2hudW09MTc%3d> (31. 5. 2021).

41 Pokutu Stießovi potvrdil i šestý verdikt. In: *idnes*, 21. 5. 2003, online in: [https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/pokutu-stiessovi-potvrdil-i-sesty-verdikt.A001220\\_123549\\_domaci\\_has](https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/pokutu-stiessovi-potvrdil-i-sesty-verdikt.A001220_123549_domaci_has) (14. 7. 2021).

42 KMENTA, Jaroslav – VACA, Jan: MF DNES: Tošovský spolupracoval s StB. In: *idnes*, 12. 2. 2007, online in: [https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/mf-dnes-tosovsky-spolupracoval-s-stb.A070211\\_213228\\_domaci\\_ost](https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/mf-dnes-tosovsky-spolupracoval-s-stb.A070211_213228_domaci_ost) (1. 7. 2021).

dem 1989. V některých případech kritika vedla i ke kádrovým změnám.<sup>43</sup> V poslední době se ukazuje jako problém třeba omezení spolupráce a lustrace jen na Státní bezpečnost. Například Zpravodajská správa generálního štábu (vojenská rozvědka) stála trvale mimo resort FMV a mimo StB a v lustračním zákoně tak jmenována není.<sup>44</sup>

Lustrační spory se do jisté míry staly součástí veřejného života, vědy, kultury, zábavy a podobně. V tomto prostoru zákon č. 451/1991 Sb. neplatí a je asi prakticky nemožné, že by se třeba veřejně známá populární osobnost legitimovala negativním lustračním osvědčením pro působení v kultuře a zábavě. Osobnosti veřejného života s nejasnou nebo prokázanou spoluprací s StB tak nadále veřejně působí, někdy s očistujícím soudním výrokem. Některými médii nebo společenskými skupinami ale takové osobnosti nejsou akceptovány. I v tomto prostoru vznikají kontroverzní situace a aféry, které se táhnou i dlouhá léta. Lustrační problémy osobností veřejného života pak dostávají také politický náboj.<sup>45</sup> Velice výrazná pak byla tzv. Zilkova aféra, kdy bývalému starostovi Vídně Helmutu Zilkovi kvůli evidenci rozvědky Státní bezpečnosti neudělil prezident Václav Havel v roce 1998 zvažované státní vyznamenání. S největší pravděpodobností ale Zilk s StB spolupracoval s vědomím „druhé strany“ a toto vyloučení a veřejné zostuzení bylo nespravedlností.<sup>46</sup>

Nelze předpokládat, že by tyto osobnosti vzhledem k evidenci znamenaly riziko pro demokracii. Spíše se z evidence StB asi i díky zákonu č. 451/1991 Sb. stal určitý neformální předpoklad pro akceptovatelnost v demokratické společnosti. Tento určitý konsensus byl v posledním desetiletí opakovaně oslabován. Obrat je zjevně především dílem prezidenta Miloše Zemana. Mezi jím vyznamenanými k státnímu svátku 28. října se během uplynulých let nacházela i řada

---

43 Pavel Příbyl. In: Osobnosti.cz, online in: <https://zivotopis.osobnosti.cz/pavel-pribyl.php> (14. 7. 2021).

44 KOUTNÍK, Ondřej: Svazky komunistické rozvědky bychom měli zkoumat, říká historik ke kauze Ševčík. In: Seznam Zprávy, 8. 7. 2021, online in: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/odtajneme-svazky-komunisticke-rozvedky-rika-historik-ke-kauze-sevcika-168898> (14. 7. 2021).

45 Příkladem může být politický a symbolický význam ocenění evidovaného spolupracovníka StB Jaromíra Nohavici prezidentem ČR Milošem Zemanem medailí Za zásluhy v roce 2017 či Zemanova podpora disidentovi a evidovanému spolupracovníku StB Karlu Srpovi. Toho Zeman vyznamenal v roce 2013 medailí Za zásluhy, v roce 2017 jmenoval členem etické komise ČR pro ocenění účastníků odboje a odporu proti komunismu a téhož roku nominoval na funkci člena rady ÚSTR.

46 PACNER, Karel: Zeman udělí vyznamenání agentovi StB, který zřejmě oklamal komunisty. In: *idnes*, 26. 10. 2019, online in: [https://www.idnes.cz/technet/vojenstvi/helmut-zilk-agent-stb-agent-cia-vyznamenani-zeman-havel-rakousko-cssr-viden.A191025\\_125722\\_vojenstvi\\_kuz](https://www.idnes.cz/technet/vojenstvi/helmut-zilk-agent-stb-agent-cia-vyznamenani-zeman-havel-rakousko-cssr-viden.A191025_125722_vojenstvi_kuz) (14. 7. 2021).

osob se záznamem v evidencích StB, s prokazatelnou nebo nejasnou spoluprací s StB. Těžko soudit, jaká je příčina. Šlo by to vysvětlit prezidentovými levicovými politickými názory. Jak bylo uvedeno výše, již od roku 1990 levice (nejen komunistická) lustrace kritizovala a evidence StB zpochybňovala. Nebo jde snad o záměrnou snahu vyřadit otázku evidence ze společenského diskursu?

Skutečnou změnu v přijímání osob se spornou nebo pozitivní evidencí v podkladech StB ve veřejném prostoru však znamenal vstup Andreje Babiše do politiky v roce 2011. V září 2012 podal Andrej Babiš ve věci své evidence Státní bezpečnosti žalobu na Ústav paměti národa (ÚPN) a 26. června 2014 soud v Bratislavě rozhodl, že je v evidenci spravované ÚPN veden neoprávněně.<sup>47</sup> V následujících letech došlo k několika dalším soudním rozhodnutím, které tento výrok zvrátily.

Po úspěchu ve volbách v roce 2013 byl Andrej Babiš 24. ledna 2014 jmenován vicepremiérem a ministrem financí. Prezident Zeman si ale vymínil, že Poslanecká sněmovna podpoří zákon o státní službě, který měl nahradit zákon č. 461/1991 Sb. Zákon č. 234/2014 Sb. o státní službě byl přijat 1. října 2014, pro státní zaměstnance ale povinnost předložit negativní lustrační osvědčení nestanoví. Zákon č. 451/1991 Sb. zůstává i nadále v platnosti. Na ministry a předsetdu vlády se však lustrace nevztahují.<sup>48</sup>

## Závěr

Záznam v registru svazků Státní bezpečnosti se v roce 1990 stal zprvu neformálně, po přijetí lustračního zákona v říjnu 1991 i ze zákona překážkou působení ve vybraných organizacích státu. Zdá se, že zpočátku se mělo jednat o dočasný nástroj k dokončení politické změny ve státě a k zamezení působení možných rizikových osob v politice. Od počátku šlo o nástroj formálně nedokonalý, založený na nízké znalosti vlastní evidence, mechanismu činnosti StB, na pouhé evidenci, ale nikoliv vlastní dokumentaci StB. Navíc se dotýkal jen osob evidovaných StB, nikoli dalšími bezpečnostními složkami (Zpravodajská správa Generálního štábu Československé lidové armády, odbor vnitřní ochrany Sprá-

47 Registrovalo jej 1. oddělení 1. odboru XII. správy SNB 11. 11. 1980 v kategorii „důvěrník“, reg. číslo 25085, krycí jméno „Bureš“. Dne 23. 11. 1982 byla změněna kategorie na „agent“. Registrační protokoly agenturných a operativních svazků Štátnej bezpečnosti a vojenskej kontrarozviedky, online in: <https://www.upn.gov.sk/projekty/regpro/zobraz/?typ=kraj&knih=75&strana=18&zaznam=68924> (14. 7. 2021)

48 SOUČKOVÁ, Martina: Na ministry se nadále lustrační zákon nevztahuje, schválila sněmovna. In: *Hospodářské noviny*, 26. 9. 2014, online in: <https://domaci.ihned.cz/c1-62864320-na-ministry-se-nadale-lustracni-zakon-nevztahuje-schvalila-snemovna> (14. 7. 2021).

vy Sboru nápravné výchovy) anebo osob neevidovaných, ale poskytujících služby represivnímu aparátu („aktivové“ či dobrovolní udavači).

Přílišné soustředění na samotnou evidenci také omezuje skutečné posouzení reálné činnosti osob. Dělení lidí na evidované a neevidované se ukázalo v řadě případů sporné a nespravedlivé. V dlouhém životním příběhu aktérů bouřlivého dvacátého století lze těžko zafixovat jeden postoj a jednu fázi jako rozhodující a ostatní pominout. Hranice mezi oběťmi a viníky byla někdy nesporná, někdy nejasná a někdy se role mění.

Evidence u složek represivního aparátu nebo přímá příslušnost k nim stále představuje významný fenomén. Z reakcí na občasná zveřejnění skutečností starých více než 32 let se nezdá, že by pozornost veřejnosti ochabovala. Nadále převažující konsensus v negativním hodnocení spolupráce s represivními složkami bývalého režimu mimochodem nepřímo potvrzuje negativní vnímání předlistopadové doby. Význam fenoménu spolupráce je v posledních letech stále více oslabován a bagatelizován. Toto oslabování je ale zjevně spíše důsledkem umělých politických a mocenských tlaků než vývoje celé společnosti.